

WACŁAWA MARIA KORZYN
Kraków

OJCIEC ALEKSANDER MIEŃ A BIBLIA

Biblio, ojczyzno moja. [...]
Wszystko jest w Tobie,
Cokolwiek kochałem.
(Roman Brandstaetter)

Ojciec Aleksander Mień, zamordowany przed 6 laty kapłan Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej¹, lubił powtarzać, że Bóg dał mu dwie książki: Biblię i przyrodę². Obydwie dobrze znał i kochał, obydwie towarzyszyły mu przez całe życie. Biolog z wykształcenia, rozmiłowany w przyrodzie, w niej widział cud Boskiego tworzenia. Nie pojmował jednak przyrody jak panteista. Pisał o tym w swoich notatkach, które wieloletnia redaktorka wydawanych za życia autora dzieł o. Aleksandra umieściła w tomie swoich wspomnień³. W Biblii zaś, która

¹ W Polsce ukazało się kilkanaście artykułów o nim, ostatnio zob.: Ks. T. P i k u s, *Идея единства у отца Меня*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, 6(1993), s. 101-115; t e n ż e, *Cerkiew w nauczaniu Aleksandra Mienia*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, 7(1994), s. 133-142; W. M. K o r z y n, *Ojciec Aleksander Mień – świadek Ewangelii współczesnej Rosji*, „Prawosławie”, Studia Religiologica, 1996, z. 29, s. 130-131.

² А. Б е л а в и н, *Священник Александр Мень, в: Памяти протоиерея Александра Менья*, Москва 1991, s. 29.

³ З. М а с л е н и к о в а, *Жизнь отца Александра Менья*, Москва 1995, s. 448. Изд. „Прицельс”, изд. „Руслит”; zob. również wypowiedź o panteizmie w ostatnim wykładzie „Chrześcijaństwo”, ogłoszonym 8 września 1990 r. А. М е н ь, *Радостная весть*, Москва 1991, s. 12, „Вита-Центр”. „Jeśli wreszcie panteizm stwierdza, że Bóg jest we wszystkim i jako jakaś tajemnicza siła przenika każdą kroplę, każdy atom wszechświata, to chrześcijaństwo i z tym się zgadza, chociaż nie ogranicza ono oddziaływania Boga tylko do tej panteistycznej wszechobecności”. Tu i dalej cytaty podawane są w moim tłumaczeniu – W. M. K.

zajęła tak ważne miejsce w jego życiu, odnajdywał potwierdzenia swych myśli oraz z niej czerpał natchnienie.

Ojciec Aleksander Mień urodził się 22 stycznia 1935 roku w rodzinie inteligentnej. Zapoczątkowany po rewolucji okres walki z religią, a wkrótce okres „czystki”, zapełnił obozy Gułagu. W szczególnie ciężkiej sytuacji była Rosyjska Cerkiew Prawosławna. Zamknięto większość cerkwi, duchowieństwo mordowano i wysyłano do obozów. Podobny los spotykał też wielu wierzących. Dekret z 23 stycznia 1918 roku wprowadzał oddzielenie Cerkwi od państwa oraz szkoły od Cerkwi. Rodzicom nie pozwalano na religijne wychowanie dzieci. Część młodzieży przekonana o słuszności nowej władzy wstępowała do organizacji walczących z religią. W Związku Wojujących Bezbożników w roku 1936 było 30 milionów członków. Niezmiernie trudną sytuację Cerkwi pogłębiał fakt, że poczynając od Piotra I Cerkiew była zawsze podporządkowana władzy i jeszcze przed rewolucją część inteligencji rosyjskiej odwróciła się od Cerkwi. Przed rewolucją ośrodkami skupiającymi poszukujących były klasztory, najśłynniejszy opisany przez Dostojewskiego – to Optynski. Mieszkający tam mnisi – nazywani starcami – nie tylko otaczali wiernych opieką duchową, ale służyli pomocą i radą w sprawach życiowych. Teraz ludzie pozbawieni opieki zostali rozproszeni, sprawdziły się słowa Pisma: „Uderzę pasterza, a rozproszą się owce stada” (Mt 26, 31). Duchowieństwo zmuszano do podpisywania deklaracji lojalności wobec władzy. Wydawało się, że życie religijne całkowicie zamarło. Prawdziwa Rosyjska Cerkiew Prawosławna działała w podziemiu. Ta katakumbowa Cerkiew przyjęła, ochrzciła oraz kształtowała duchowo przyszłego kapłana – Aleksandra Mienia.

Rodzice o Aleksandra pochodzili z rodzin żydowskich. Ojciec stracił wiarę w dzieciństwie, ale nie sprzeciwiał się religijnemu wychowaniu syna. Matka pozostawała pod wielkim wpływem swojej babci uzdrowionej przez o. Joannę Kronsztadskiego. Chrzest w Cerkwi Prawosławnej przyjęła razem z synem. Chłopiec wcześniej rozpoznał swoje powołanie. Mówił o tym w jednym z wywiadów: „Wychowany zostałem w duchu prawosławia. Jednakże samo religijne wychowanie nie wystarczy, aby stać się naprawdę wierzącym. Najistotniejsze jest osobiste spotkanie z Chrystusem. Dane mi było doznać tej łaski, gdy miałem 12 lat. Przeżycie było tak silne, że podjąłem decyzję służenia Bogu jako kapłan”⁴. Oprócz zainteresowań biologią, historią, literaturą, filozofią od naj-

⁴ *Przebudzenie. Z ojcem Aleksandrem Mieniem, duszpasterzem moskiewskiej inteligencji, rozmawia Marcin Przeciszewski*, „Ład” nr 22 (243), 28 maja 1989 r., s. 8; zob. również Л. И. В а с и л е н к о, *Культура, церковное служение и святость*, w: *Асқинох. Сборник памяти о. Александра Меня*, Москва 1991, s. 166.

młodszych lat cechowało go wielkie umiłowanie Biblii. Pracował nad samokształceniem, dużo czytał, poznawał rosyjskich myślicieli religijnych: Bierdiajewa, Bułhakowa, Franka oraz Sołowjowa. Książki wymieniał co tydzień u profesora chemii Mikołaja Piestowa⁵, który ułatwił mu poznanie chrześcijaństwa zachodniego. Poznał – jak pisze⁶ – katolickich świętych: św. Bernadetę, św. Dominika, św. Teresę. W wieku 15 lat zaczął posługiwać w cerkwi Jana Chrzciciela w Moskwie i trwało to potem 8 lat. Zdając maturę miał przerobiony cały materiał seminarium duchownego. Ze względu na panujący antysemityzm nie mógł zdawać na uniwersytet, wybrał więc biologię w Moskiewskim Instytucie Rolniczym, przeniesionym później do Irkucka. Samodzielnie studiował teologię, przerabiając kurs Akademii Duchownej. Na ostatnim roku studiów został skreślony z listy studentów za przekonania religijne. Widział w tym opatrność Bożą, gdyż po ukończeniu studiów, zgodnie z zasadą, musiałby odpracować trzy lata. Zrozumiał, że nadszedł czas, by realizować swoje plany. Mimo że oficjalnie nie ukończył seminarium, 1 lipca 1958 roku został wyświęcony na diakona i skierowany do pracy. Równocześnie studiował zaocznie w Seminarium w Moskwie, a potem w Akademii Duchownej w Leningradzie, gdzie zdobył doktorat z teologii.

1 września 1960 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Pracował z wielkim poświęceniem. Wszędzie, gdzie przebywał, gromadził wokół siebie ludzi, „kłał akcent na pracę wśród parafian, na ewangelizację, na pracę duszpasterską we wspólnotach wierzących i tych, co wiary poszukują. Uważał, że jego powołaniem jest odpowiadać na to duchowe zapotrzebowanie, jakie budzi się w społeczeństwie”⁷. Kazania o Aleksandra trafiały na podatną glebę. Gromadził wokół siebie również młodzież. Potrafił do niej przemówić zrozumiałym językiem, językiem naszych czasów. W latach Breżniewa coraz więcej młodzieży i dorosłych zaczęło się nawracać, wydawało się, że zdanie „Religia – opium dla ludu” już jest nieaktualne. Pytaniem dla wielu stało się: gdzie znaleźć Biblię?⁸

Latem 1970 roku o. Aleksander został przeniesiony do Nowej Dieriewni pod Moskwą, gdzie pozostał do końca swych dni, tylko przez ostatni rok pełniąc

⁵ И. Аман, *А. Мень – свидетель своего времени*, Москва 1994, s. 59.

⁶ З. Масленикова, *Жизнь отца*, s. 111-112.

⁷ И. Аман, *Отец Александр Мень – Христов свидетель в наше время*, Москва 1995, s. 85, изд. Рудомино.

⁸ Jeszcze w latach siedemdziesiątych Biblia była niedostępna w Moskwie i moja znajoma prosiła o przywiezienie.

tam funkcję proboszcza. Od przyjazdu o. Aleksandra niedzielne i świąteczne nabożeństwa gromadziły wielu przyjezdnych z Moskwy, a nawet z innych miast. Spotykali się tu ludzie starsi i młodzież, osoby wierzące i niewierzące. Według wspomnień byłej parafianki, wszystkich przyciągała osobowość o. Aleksandra⁹. Wkrótce zaczęto nazywać go kapłanem inteligencji¹⁰, lecz on uważał, że wszyscy potrzebują pomocy, wszyscy mają problemy i grzechy¹¹. Potrafił ten tak różny tłum zjednoczyć, powstawały wspólnoty samopomocy, modlitwy czy studiowania Pisma św. oraz dotychczas nie znane w Cerkwi Prawosławnej zespoły pracy charytatywnej. O. Aleksander spotykał się ze swoimi parafianami nie tylko w cerkwi, bywał w ich domach, również w Moskwie. Ci, którzy nie mogli przyjechać czy obawiali się przyjazdu do Nowej Dieriewni, spotykali się z nim u przyjaciół. Spotykanie się wierzących poza obiektem kultu nie było przyjęte, a nauczanie zakazane. Uznanie zaś takiej działalności za propagandę religijną mogło mieć groźne następstwa. W prywatnych domach nauczał, spowiadał, chrzczył, poświęcał mieszkania, dawał rady w różnych sprawach, a nawet – jeśli zaszła taka potrzeba – dyskretnie pomagał materialnie. Garnęła się do niego wielka rzesza ludzi, chociaż, jak wspominają jego „dzieci duchowe” – które długo przygotowywał do chrztu, a potem sprawował nad nimi duchową opiekę – trzeba było nieraz kilka godzin czekać na zamienienie kilku zdań, lecz każdego przyjął i każdy usłyszał to, co w tej chwili było mu potrzebne; niejednokrotnie były to cytowane przez o. Aleksandra odpowiednie fragmenty Biblii. Wielka otwartość na człowieka, zamiłowanie do literatury, sztuki, nauki, encyklopedyczna wiedza – wszystko to zjednywało mu słuchaczy zarówno wśród inteligencji: uczonych, pisarzy, malarzy, jak i ludzi prostych. Byli wśród nich ludzie z najbliższych okolic, ale też znana pianistka Maria Judina, pisarz Aleksander Sołżenicyn, wdowa po poecie Nadieżda Mandelstam, bard Aleksander Galicz, który zmuszony do wyjazdu na Zachód, tęsknił do tych spotkań, a nostalgię swoją wyraził w wierszu, gdzie wspomina cerkiew o niebieskich kopułach (jest to cerkiew w Nowej Dieriewni).

⁹ О. Б и р ю з о в а, *Новая деревня. Жизнь и смерть отца Александра Меня*, „Огонек”, nr 38, wrzesień 1996, s. 37; zob. *Wspomnienie o ojcu Aleksandrze Mieniu*. Wypowiedzi parafian ojca Mienia opracował o. Krzysztof Małel, „List”, 1993, nr 7/8, s. 20-21.

¹⁰ Zob. *Przebudzenie*; ostatni wywiad: М. Д е й ч, *Протоиерей Александр Мень: „Русская интеллигенция всегда отличалась терпимостью”*, „Вечерний клуб”, nr 156 (1039), 9 września 1995 r., s. 4.

¹¹ *Быть христианином*, wywiad z 29 lipca 1990 r., w: А. М е н ь, *Быть христианином*, Москва 1994, s. 15, wyd. „Протестант”.

Świadom swego powołania, by głosić słowo Boże współczesnemu człowiekowi¹², dużo i wcześniej zaczyna pisać, podporządkowując swoje pisarstwo potrzebom duszpasterskim.

Pierwsze, dziecinne jeszcze prace były wstępem do późniejszych książek. Mając dwanaście lat napisał sztukę o św. Franciszku z Asyżu, jako piętnastoletni chłopiec postanowił napisać książkę o Chrystusie – Synu Człowieczym. Te rozmyślenia i notatki posłużyły w późniejszych latach do napisania książki *Сын Человеческий* (tłumaczenie polskie *Syn Człowieczy*). W okresie studiów napisał swoją pierwszą książkę *О чем говорит Библия и чему она нас учит*, zaczął też pisać krótką historię Kościoła. Od roku 1959 publikował pierwsze artykuły w czasopismach Patriarchatu Moskiewskiego i w religijnych czasopismach Bułgarii i NRD. W latach 1966-1987 przestano go wydawać w Rosji. Mimo to nadal pisał, maszynopisy udawało mu się przekazywać za granicę, gdzie w katolickim wydawnictwie „La vie avec Dieu” w Brukseli zaczęto wydawać, często pod pseudonimami A. Bogolubow i E. Swietłow, jego książki. W ciągu prawie 20 lat opublikowano ich dziesięć.

Pierwsza książka to *Сын Человеческий*, która od razu stała się „bestsellerem wśród ludzi pragnących zorientować się w podstawowych problemach chrześcijaństwa i uświadomić sobie sens opowieści ewangelicznych”¹³. Utwór ten był trzykrotnie wydany w Brukseli, a w Moskwie dopiero w roku 1991, pośmiertnie¹⁴. W tym wydawnictwie wydał również inne pozycje *Откуда явилось все это?* (1969), pośmiertnie uzupełnione rozdziałami *Свет мира* i *Соль земли* i wydane jako *Свет и жизнь* (1990), *Небо на земле* (1969) zmienione i wydane jako *Таинство, слово, образ* (1980), *Как читать Библию* (1981) oraz największe dzieło wydane za życia – serię *В поискивании Дроги, Правды и Жизни* (*В поисках Пути, Истины и Жизни*). Jest to 6-tomowa historia religii: *Истоки религии* (1969, 1981, 1989), *Магизм и единобожие* (1971, 1986), *У врат молчания* (1971), *Дионис, Логос и судьба* (1971), *Вестники Царства Божия* (1972), *На пороге Нового Завета* (1983). Ukazuje w nich obraz „wędrowki po epokach i kręgach światopoglądowych do szczytu, do tego jaśniejącego górskiego źródła, w którym odbija się słońce, i które nazywa się chrześci-

¹² И. Игнатий (Крекшин), *Сетя в уничижении, восстает в славе*, „Русская мысль”, nr 4139, 5-11 września 1996 r., s. 9.

¹³ A. Smirnow, *Aleksander Mień (1935 -1990)*, „W drodze”, nr 11 (207), 1990, s. 105.

¹⁴ Zob. ks. T. Pikuś, *Александр Мень, Сын Человеческий*, 4-e izd., Вита, Moskwa 1991, s. 336 „Warszawskie Studia Teologiczne”, 7(1994), s. 312-316. Książkę o. Mienia przetłumaczono na język polski (zob. A. Mień, *Syn Człowieczy*, Warszawa, 1994).

jaństwem”¹⁵. Wszystkie jego książki były poszukiwane i mimo trudności trafiały do czytelnika radzieckiego.

Od kwietnia 1988 roku rozpoczął się nowy okres w życiu o. Aleksandra, państwo zmieniło bowiem swój stosunek do Kościoła. Mógł on teraz działać jawnie. Pierwszy publiczny odczyt wygłosił 11 maja 1988 roku w Domu Kultury Instytutu Stali w Moskwie. Zadawano mu mnóstwo pytań dotyczących zarówno aktualnego tematu – 1000-lecie chrztu Rusi – jak i katechizmu, historii religii, nabożeństw, sakramentów, kanonizacji świętych. Na wszystkie chętnie odpowiadał, tak więc odczyt ten stał się w Moskwie pierwszą publiczną katechezą. Wygłaszał prelekcje w radiu i telewizji, otrzymał propozycję napisania scenariuszy do filmów religijnych, wykładał w szkołach, występował z odczytami – nieraz 30 razy w miesiącu – w domach kultury i klubach. Ta jawna działalność duszpasterska to także prowadzenie przyparafialnej niedzielnej szkółki dla dzieci i rodziców, spotkania z chorymi dziećmi w Instytucie Hematologii w Moskwie czy zorganizowanie stowarzyszenia „Культурное возрождение”. Ojciec Aleksander uczestniczył w reaktywowaniu Rosyjskiego Towarzystwa Biblijnego, przyczynił się do powstania jego organu prasowego czasopisma „Мир Библии” i przygotował trzy pierwsze numery. Miał otworzyć Uniwersytet Prawosławny, byłby jego rektorem. Zainicjował nowe tłumaczenie Pisma św. na język rosyjski, pisząc wstęp do wydanego Listu do Rzymian¹⁶. Jak widać, pracował dużo, dużo pisał i miał wiele planów, spieszył się, mówił, że ma mało czasu¹⁷. Ostatnie siedem lat pracował nad największym swoim dziełem – przygotowywał edycję 7 – tomowego *Słownika biblijnego*, zawierającego 1500 haseł. Obecnie kontynuowana jest praca nad wydaniem go, a poszczególne hasła zamieszcza rocznik „Мир Библии”¹⁸. Również inne opracowania egzegetyczne przygotowywane są do druku.

Przez te wszystkie trudne lata o. Aleksander Mień prowadził do Chrystusa ludzi spragnionych wiary. To nie znajdowało aprobaty władzy. Od początku jego kapłańskiej działalności władze nie dawały mu spokoju, często był wzywany na przesłuchania, grożono, że nie pozwolą mu pracować, publikowano

¹⁵ Последняя беседа, w: А. Мень, *Мировая духовная культура. Христианство. Церковь*, Москва 1995, s. 662, Фонд имени Александра Меня.

¹⁶ Zob. Послание к Римлянам, новый перевод с греческого Н. В. Кузнецовой, „Дом Марии”, Москва 1993.

¹⁷ Масленникова, *Жизнь отца* s. 549.

¹⁸ Zob. Евангелия, „Мир Библии”, 1993, nr 1, s. 9-25; Послания апостола Павла, „Мир Библии”, 1994, nr 2, s. 40-73; Послания апостола Петра, „Мир Библии”, 1995, nr 3, s. 40-43.

oczerniające artykuły. Te pogrożki wznagały się lub malały, w zależności od aktualnej polityki i stosunku władz do Cerkwi. Również władze cerkiewne nie zawsze go rozumiały. Mimo to nie załamywał się.

Wszystkie zamierzenia przerwał śmiertelny cios siekierą we wrześniu 1990 roku, gdy, jak zwykle, udawał się odprawić niedzielną mszę świętą w swej parafii.

Teraz w tym miejscu wzniesiono kapliczkę, gdzie co roku 9 września spotykają się na modlitwie uczestnicy międzynarodowej konferencji poświęconej jego pamięci¹⁹.

Kilkuletnie zawile śledztwo, mimo czterokrotnej zmiany prokuratora prowadzącego, dotychczas nie dało rezultatu²⁰. Nadal sprawca zamachu nie jest znany.

Spuścizna literacka i duchowa o. Mienia jest dość duża. Biblię poznał w dzieciństwie, towarzyszyła mu odtąd przez całe życie, czytał ją codziennie i zalecał to innym. Mówił, że Biblia „rozpatruje życie i człowieka *sub specie aeternitatis*, z punktu widzenia wieczności”²¹. Uważał, że „człowiek jest obrazem i odbiciem przyrody. A jako twórca, jako rozpoznający dobro i zło, jako istota myśląca i ogarniająca cały Wszechświat, jest na podobieństwo swego Stworzyciela... Całe życie człowieka jest rozwojem jego właściwości duchowych. Biblia określa te właściwości jako obraz i odbicie Stwórcy”²². Biblia „na podobieństwo ikony posługuje się swoim umownym językiem i swoim specyficznym systemem obrazów. Tak jak zapoznanie się ze światem ikony

¹⁹ Od śmierci o. Aleksandra Biblioteka Literatury Obcej w Moskwie, gdzie w ostatnich latach głosił swe katechezy, organizuje co roku we wrześniu konferencje międzynarodowe, poświęcone jego pamięci. Na temat konferencji wybierane są słowa Pisma św., odzwierciedlające krąg zainteresowań ojca Mienia i tematykę jego katechez. Uczestniczyłam w trzech ostatnich konferencjach. Bardzo ciekawa była odbywająca się w dniach 7–9 września 1995 r. V Jubileuszowa Konferencja *Aby byli jedno*, która zgromadziła uczonych różnych wyznań z 10 państw. Ostatnia VI Konferencja *Błogosławieni ubodzy duchem* odbyła się 10–11 września 1996 r. Co roku uczestnicy konferencji 9 września wyjeżdżają na miejsce zbrodni w Nowej Dieriewni, a 12 września – w dniu imienin i rocznicy pogrzebu o. Aleksandra uczestniczą w liturgii świętej. Materiały konferencji są wydawane jako oddzielne tomy. Zob. *Да будут все едино. Материалы V международной конференции памяти протоиерея Александра Мения 7-8 сентября 1995 г.*, Moskwa 1996, изд. ВГБИЛ им. М. И. Рудомино.

²⁰ O śledztwie zob. В. И л ю ш е н к о, *Казнь Александра Мения*, „Литературная газета”, nr 36 (5618), 4 września 1996 s. 11; oraz opracowanie na podstawie prasy rosyjskiej: I. L e w a n d o w s k a, *Kto zabił ojca Mienia?* „Gazeta Wyborcza”, nr 134(1821), z 10-11 września 1995 r., s. 19.

²¹ А. М е н ь, *Мир Библии, Книжная Палата*, Москва 1990, s. 21.

²² *Никео-Царьградский символ*, w: М е н ь, *Мировая духовная культура*, s. 142.

wymaga od widza odpowiedniego przygotowania, tak też czytanie Biblii wymaga się wewnętrznej pracy i stopniowego wżywania się w specyficzny biblijny „kosmos”²³. Ważne jednak, że zamykając Biblię każdy czytelnik, „bądź to ateista, sceptyk czy wierzący z czytania jej wyniesie coś swego, odpowiadającego jego poglądom. Jedni ocenią ją z punktu widzenia artystycznego czy literackiego, drugich poruszy, a u trzecich wzbudzi protesty. Chciałoby się tylko, by czytelnik nie pozostał obojętny. Przecież od czasu, kiedy została napisana ostatnia strona Biblii, wiele w życiu ludzi się zmieniło, mimo to zawsze pozostają problemy, które się nie starzeją i będą aktualne w każdym czasie. I właśnie one stanowią sens Biblii”²⁴.

Wczesne poznanie Biblii rozbudziło jego zainteresowanie historią biblijną, studiował więc każdy szczegół, który był z nią związany, a swoją wiedzę przekazywał na kartach książek. Mówił o Biblii na odczytach i w katechezach, publicznie i w domach prywatnych. Z tych „domowych katechez”, niegdyś amatorsko nagranych na magnetofonie, obecnie, gdy zezwolono w Moskwie na wydawanie literatury religijnej, drukowane są jego książki.

Związek kultury z religią to jeden z głównych tematów w dorobku literackim o. Aleksandra. W przedmowie do książeczki *Как читать Библию*, wprowadzenia do lektury Ksiąg Starego Testamentu – pisze: „Biblia wyciska niezatarte znamię na całej współczesnej kulturze. W tym czy innym stopniu są z nią związane symbolika, zwyczaje, ideały społeczne, sztuka i literatura większości państw. Gotyckie katedry i staroruskie ikony, Rafael i Rembrandt, Dante i Milton, Palestrina i Bach – wszystko to jest światłem Biblii, przełamanym przez wielość i różnorodność kultur oraz rodzaje twórczości”²⁵. Po roku 1989 w różnych instytucjach Moskwy o. Aleksander wygłosił kilka serii wykładów o biblijnym wpływie na literaturę powszechną²⁶, zwracając uwagę również na wątki religijne w literaturze rosyjskiej, często przemilczanej, niedostępnej²⁷.

²³ Т е н ж е, *Мир Библии*, s. 6.

²⁴ Там же, s. 73.

²⁵ Т е н ж е, *Как читать Библию*, Bruxelles 1981, s. 5.

²⁶ Zob. K. В у к о в с к и, *Biblia a literatura polska*, Warszawa 1984; *Wpływ Biblii na literaturę polską*, praca zbiorowa, Kraków 1985, Wydział Duszpasterstwa Kurii Metropolitalnej.

²⁷ Utwory o tematyce religijnej z reguły nie były wznawiane w radzieckiej Rosji, nie wspomniano o nich w opracowaniach czy encyklopediach. Przykładem mogą być *Rozważania o Boskiej Liturgii Gogola*. W Moskwie zostały wydane dopiero w roku 1990 jako oddzielna pozycja, zaś w 1992 weszły do zbioru: Н. В. Г о г о л ь, *Духовная проза*, Москва 1992. W Polsce fragmenty tego utworu ukazały się w roku 1982. Zob. М. Г о г о л, *Rozważania*

Wykłady te zostały opublikowane po śmierci o. Aleksandra z kaset we wspomnianych wyżej książkach: *Мир Библии* (1990), *Культура и духовное возрождение* (1992), *Мировая духовная культура...* (1995), z której pochodzi podane niżej tłumaczenie *Biblia a literatura rosyjska XIX wieku*. Jest to cykl 11 odczytów z roku 1990 na temat wątków religijnych w literaturze, z których 8 dotyczyło literatury rosyjskiej. Poczynając od apokryfów i literatury staroruskiej a na literaturze XX wieku kończąc autor omówił najważniejsze utwory literatury rosyjskiej o tematyce religijnej. Wspomniał latopis *Powieść lat minionych*, wymienił Antiocha Kantemira, mówił o tłumaczeniach Wasyla Trediakowskiego i rozmyślaniach Michała Łomonosowa na tematy biblijne czy jego interpretacji Księgi Hioba, cytował nieznane radzieckiemu czytelnikowi ody Hawryły Dierżawina *Bóg i Chrystus*. Pisząc o Flaubercie czy innych pisarzach zachodnich o. Aleksander stwierdził, że „opisywali oni życie, unikając w ten sposób odpowiedzi na odwieczne pytania. Taka była dynamika rozwoju literatury na Zachodzie w XIX wieku. W XX wieku ten obraz się zmienia i rozpoczyna się okres poszukiwań. To właśnie różni literaturę rosyjską XIX wieku od literatury zachodniej. Od Wasyla Żukowskiego do Aleksandra Błoka była zawsze skupiona na palących problemach moralnych, chociaż podchodziła do nich z różnych punktów widzenia. Te problemy zawsze ją nurtowały i rzadko mogła się zatrzymać wyłącznie na opisywaniu życia. Pisarze, którzy w twórczości ograniczali się do kłopotów życiowych, pozostawali na boku. W centrum uwagi czytelnika zawsze pozostawali pisarze zajmujący się problematyką wieczności”²⁸. Następnie omówił wiersze Puszkina i Lermontowa o tym samym tytule *Prorok*. „Różnica – uważał o. Aleksander – jest zasadnicza. Puszkina miał jasne widzenie Boga i świata, była to ta chwila, którą przeżywał prorok. U Lermontowa zaś to inny temat: widzenie grzechu ludzkiego. To gorzki dar, który zatruwa prorokowi życie na ziemi. Odpowiada to modelowi biblijnemu, bo prorocy widzieli zło świata i bezlitośnie je piętnowali”²⁹. W omówieniu literatury rosyjskiej o wątkach religijnych o. Mięń nie mógł pominąć twórczości takich pisarzy, jak Dostojewski i Lew Tołstoj, wymienił utwory Władimira Sołowjowa inspirowane Biblią. Mówiąc o zachodniej literaturze XIX wieku wspominał o polskim nobliście i jego *Quo vadis*. Dalej stwierdził, że „nasz

o Boskiej Liturgii. O miłości Boga i wychowaniu samego siebie. Testament duchowy, wstęp i tłum. W. M. Korzyn, „Zeszyty Naukowe KUL”, Lublin 1982, nr 2-4, s. 217-234.

²⁸ Библия и русская литература XIX века. Беседа первая, в: М е н ь, Мировая духовная культура, s. 290.

²⁹ Там же, s. 294.

wiek XX to wiek umywania rąk³⁰. Temat ten niepokoił Bułhakowa, jego Piłat przedstawiony został jako uosobienie tego „umywania rąk”. „We wszystkich czasach istniała taka tradycja rosyjska, i nie tylko rosyjska, by pewne odwieczne, niepokojące tematy przekazywać językiem Biblii, niezależnie od tego, jaki stosunek do Biblii miał dany pisarz czy malarz. Niewątpliwie, że nawet *Старуха Изергиль* ma błądy zarys motywów biblijnych³¹. Wspomniał zakończenie utworu Sołżenicyna *Матренин двор*³², które nawiązuje do starotestamentowej rozmowy Abrahama (Rdz 18, 26). W końcu zwrócił uwagę na religijne wątki w poezji XX wieku – u Aleksandra Błoka, Andrieja Biełego, Sergieja Jesienina, Borysa Pasternaka (jego wiersze o wydarzeniach ewangelicznych w powieści *Доктор Жыгаго*) czy Maksymiliana Wołoszyna. W ostatnim zaś odczycie tego cyklu mówi o Iwanie Buninie, który swe podróże po Ziemi Świętej opisał w utworze *Храм солнца*, wydanym przed rewolucją w roku 1917 i jak większość utworów o tematyce religijnej nie wznawianych. Swe rozważania o. Aleksander kończy cytowaniem nieznanego dla większości jego współobywateli utworu Iwana Bunina *Мать*, o Galilei, Jerozolimie i o dzieciństwie Chrystusa.

W swych rozważaniach o literaturze ojciec Aleksander nie analizował literacko utworów – niejednokrotnie to sam podkreślał – lecz zwracał uwagę na motywy, wątki czy tematy zaczerpnięte z Biblii czy inspirowane nią, na stosunek do religii ich autorów, a podkreślając nieprzemijające wartości przytoczoną literaturę wykorzystywał często w celach ewangelizacyjnych.

„Właśnie te dwie miłości – do Biblii i do kultury – określały o. Aleksandra jako pisarza religijnego, teologa i uczonego biblisty³³.”

Mówiąc o życiu tego duszpasterza możemy zacytować fragment Listu św. Pawła z Księgi, która stała się Księgą jego życia: „Stałem się wszystkim dla wszystkich, żeby w ogóle ocalić przynajmniej niektórych” (1 Kor 9, 22). Sam zaś o tej Świętej Księdze z pewnością mógłby powtórzyć za Romanem Brandstaetterem:

³⁰ *Библия и литература XX века. Беседа первая*, s. 344.

³¹ Там же, s. 344.

³² „Żyliśmy wszyscy tuż obok niej i nie rozumieliśmy, że był ów człek sprawiedliwy, bez którego, jak głosi przysłowie, nie może istnieć wieś. Ani miasto. Ani cała ziemia nasza”. A. Sołżenicyn, *Zagroda Matrony*, Warszawa 1990, s. 33.

³³ Священник А. Борисов, *В поисках Пути, Истины и Жизни*, „Мир Библии”, 1993, nr 1, s. 6.

Biblio, ojczyzna moja [...]
Na Tobie nauczyłem się żyć [...]
Na Tobie nauczyłem się myśleć,
Na Tobie nauczyłem się prawdy [...]

BIBLIOGRAFIA PRAC O. ALEKSANDRA MIENIA, DOTYCZĄCYCH BIBLI

KSIAŻKI:

Сын Человеческий, Bruxelles 1968, 1972, 1983, Москва 1991, tłumaczenie polskie, Syn Człowieczy, Warszawa 1994, Verbinum.

Небо на земле, Брюссель 1969; wydanie 2 jako Таинство, Слово и Образ: Богослужение Восточной Церкви, 1980; tłumaczenie polskie, Sakrament, Słowo, obraz, Łuków 1992.

Seria „В поисках Пути, Истины и Жизни”:
Истоки религии, Bruxelles 1969, 1981, 1989.
Магизм и единобожие, Bruxelles 1971, 1986.
У врат молчания, Bruxelles 1971.
Дионисис, Логос и судьба, Bruxelles 1971.
Вестники Царства Божия, Bruxelles 1972.
На пороге Нового Завета, Bruxelles 1983.

Откуда явилось все это? Napoli 1972, wydanie pośmiertne jako Свет и жизнь, Bruxelles 1990, uzupełnione rozdziałami Свет мира і Соль земли.

Как читать Библию, „Жизнь с Богом”, Bruxelles 1981.

Мир Библии, Книжная лавка, Москва 1990.

Радостная весть, Москва 1991, АО „ВИТА-ЦЕНТР”.

Трудный путь к диалогу, Москва 1992, „РАДУГА”.

Библия – Слово вечной жизни w: Культура и духовное возрождение, Москва 1992, s. 71-95 i inne artykuły opublikowane w tej książce, wcześniej wygłaszane jako wykłady w Domach Kultury Moskwy w roku 1989.

Мировая духовная культура. Христианство. Церковь, лекции и беседы, Москва 1995, фонд им. Александра Меня.

ARTYKUŁY:

Библия в России, „Наше наследство”, 1990, nr 1, s. 131-141.

В поисках подлинного Христа. (Евангельские мотивы в западной литературе), подготовка текста и вступление И. Зориной, „Иностранная литература”, 1991, nr 3, s. 237-247.

O Krzyżu Chrystusowym, „Niedziela” nr 11 z 17 marca 1991 r., s. 4, tłum. kazania z 10 marca 1983 roku W. M. Korzyn.

Евангелия, „Мир Библии”, 1993, nr 1, s. 9-25.

Кумранская община и христианство, „Мир Библии”, 1993, nr 1, s. 65-74.

Послания апостола Павла, „Мир Библии”, 1994, nr 2, s. 40-73.

Библия и русская литература, „Наука и религия”, 1994, nr 1, s. 17-20.

Библия и русская литература, „Наука и религия”, 1994, nr 2, s. 16-19.

Послания апостола Петра, „Мир Библии”, 1995, nr 3, s. 40-43.